

УДК 94(477)“1929/1939”(06)

Л 15

Світлана ЛІСІНА

**ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ПРЕСИ В КОНТЕКСТІ
ВІЙСЬКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОУН
(1929 – 1939 рр.)**

Проаналізовано праці українських і зарубіжних дослідників, які висвітлюють проблеми націоналістичної преси з питань військово-організаційної діяльності ОУН у 1929 – 1939 рр., та з'ясовано стан наукової розробки проблеми.

Ключові слова: історіографія, націоналістична преса, військово-організаційна діяльність, ОУН, документна база.

Історичний досвід діяльності Організації українських націоналістів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період становить великий науковий та пізнавальний інтерес. Переосмислення історії відбувається практично кожним поколінням. За останнє двадцятиріччя розбудови незалежної України вітчизняні публікації нових джерельних матеріалів і наукових видань істотно розширили документну базу подій про становлення та перше десятиліття діяльності ОУН. Вимоги часу ставлять завдання створення науково обґрунтованої військової історії, зорієнтованої на активного українця, стійкого, із сформованою громадянською позицією. Майбутнє нашої держави значною мірою залежатиме від того, як сучасне суспільство знає і сприймає минуле. З огляду на це проблеми історіографії військово-організаційної діяльності ОУН у 1929 – 1939 рр. набувають значної актуальності. Це стосується її джерельної бази, численних розвідок і спогадів, публікацій у періодиці, а також історіографії [17], [18], [19], [20], до якої зверталися дослідники української націоналістичної преси, вивчаючи діяльність ОУН, зокрема військово-організаційну.

© Лісіна Світлана, 2011

Метою роботи є систематизація нагромаджених історичних знань в одному із важливих напрямів діяльності ОУН у другому міжвоєнному десятилітті – висвітлення проблем військово-організаційної діяльності Організації у націоналістичній пресі.

Велику історіографічну групу документів становлять доробки колишніх учасників націоналістичного руху. Першими дослідниками преси українських націоналістів міжвоєнного періоду були безпосередні учасники тих подій – члени ОУН, які залишилися в еміграції, або ж ті, що склали наступну хвилю еміграції після Другої світової війни. Їхні праці мали певне пропагандистське та політичне спрямування, проте з погляду використаного документального та фактичного матеріалу цінність цих праць беззаперечна.

Член ПУН, головний редактор націоналістичних часописів, у тому числі й “Сурми” та “Розбудови нації”, В. Мартинець видав книгу “Українська націоналістична преса” [21, 229 – 246], де подає матеріал про окремі націоналістичні газети й журнали як джерела інформації про стан і діяльність ОУН. Структуру часописів, систему подання матеріалів до них та мережу розповсюдження охарактеризовано досить детально.

П. Мірчуку належить чи не перша спроба написання в 1968 р. ґрунтовного дослідження з історії ОУН [23]. Цінність цієї монографії безумовна, адже в ній на базі значного фактичного матеріалу висвітлено зародження українського націоналізму, його організаційного оформлення та поширення через націоналістичну пресу. В окремому розділі “Народини ОУН” вміщено текст промови Є. Коновальця при закритті Конгресу, а також витяги з української преси про цю та інші події.

Важливою з погляду загального розуміння сутності та значення феномену ОУН в історії українського народу є діаспорна література. Дослідники з діаспори вивчали традиції західноукраїнської преси, її національну сутність і дух, їхнє слово протягом доволі значного періоду було єдиним об’єктивним і правдивим в українському пресознавстві.

Найповніші відомості про українську пресу в Польщі 1918 – 1939 рр. подає праця Є. Місила [24]. Перший розділ аналізує

827 газет і журналів, із яких значна частина – націоналістичні. Окрім газет і журналів, що виходили українською (I розділ) та іноземними (II розділ) мовами, робота Є. Місила знайомить із періодичними серійними виданнями (III розділ), календарями (IV розділ) та звітами організацій українських установ (V розділ). Зокрема, зустрінемо і видання, що публікували матеріали членів ОУН та дописи про акції націоналістів проти польської влади.

Видання газетної та журнальної періодики, які друкувалися українською мовою у містах тодішньої Польщі, а також Буковини, Закарпаття та в деяких країнах Західної Європи, відтворюють матеріали українських періодичних видань, укладені працівником бібліотеки університету м. Індіани М. Мартинюком [22]. У них подано 1 345 назв української преси Західної України, країн Центральної та Західної Європи, серед яких газети та журнали націоналістичного спрямування. Оскільки автор бібліографував друки не лише на основі візуального перегляду доступних йому фондів (Мюнхен), а й на основі опосередкованих джерел інформації (рецензій, бібліотечних оглядів, видань каталогів, праць із історії преси), в описах допущені прикрі неточності за місцем і роками видання.

Проблема дослідження націоналістичних періодичних видань розглядалася також на основі фундаментальної праці А. Животка “Історія української преси” [11]. Робота має розділ “Роки 1920 – 1939 рр.”, що висвітлює історію преси за тематико-типологічними аспектами.

Розвиваючи цю тему, слід звернути увагу на низку дослідницьких робіт зарубіжних учених. Праці польських істориків містять багато фактичного матеріалу, почерпнутого з архівів, і зображують ОУН як антидержавну, терористичну та пронимецьку організацію. Однак оцінка діяльності ОУН у науковій роботі польського історика Р. Висоцького [36] збігається з тією, яку дає їй сучасна українська історіографія. Книга є узагальнювальною працею, що фактологічно насичена, чітко структурована. Аналізу процесу становлення ідеології ОУН присвячено третій розділ, де Р. Висоцький приділяє значну увагу видавничій діяльності організації та розповсюдженню нелегальної преси та літератури.

З початком становлення нової української національної історіографії з'явився інтерес до об'єктивного та неупередженого вивчення теми дослідження. Доступ до архівних матеріалів уможливив дослідження одного з найскладніших аспектів міжвоєнного періоду – військової націоналістичної періодики.

Низка проблем, які більшою чи меншою мірою стосуються тематики західноукраїнської преси, є вагомим внеском у вивчення означеного питання. Це праці М. Романюка [28], І. Добоша [9], які однак не позбавлені хиб та неточностей. Так, у М. Романюка газета “Буковина” позначається як “буржуазно-націоналістична”; І. Добош подає описову характеристику кільканадцяти періодичних видань, вважаючи це історією української преси Закарпаття.

Більш детально характеризують тематику дослідження “Нариси з історії української військової преси” [14] та “Військова журналістика України” [7], хоча до них не включено всіх видань ОУН.

Націоналістичні видання міжвоєнного періоду знайшли відображення у праці О. Стасюк [31], де автор репрезентує українську націоналістичну пресу, даючи характеристику редакційному складу часописів та способам підпільного друкування газет і журналів.

Протягом 1994 – 2010 рр. у наукових закладах України було захищено низку дисертацій, автори яких тією чи іншою мірою торкалися різних аспектів історії української преси означеного періоду і частково характеризували періодичні видання ОУН [8], [13], [29]. Дисертаційні роботи Андрієнка В. [1], Фуртеса О. [35] присвячені комплексному аналізу формування та діяльності періодики української військової еміграції в Європі у 1914 – 1939 рр. У роботах прослідковано етапи і специфіку становлення преси від появи часописів до фахових військово-історичних видань. У дисертації Стасюк О. [32] досліджено видавничо-пропагандистську діяльність ОУН, але це вже дещо пізніший період (1941 – 1954 рр.), діяльності ОУН та висвітлено видавничу політику Організації, основні етапи видавничо-пропагандистської діяльності, структуру видавничих осередків, технічні засоби, кольпортаж.

Свідченням принципів змін в історичній науці була поява збірника західноукраїнської публіцистики першої половини ХХ ст. під назвою “Преса боротьби й ідеї (західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ ст.)” [27]. Надзвичайно сильний поштовх для досліджень української преси дало створення при Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України науково-дослідного центру періодики, який публікує результати окремих досліджень у “Збірнику праць”. Крім того, з’явилася низка дослідницьких видань краєзнавчого характеру з питань періодики. Про дослідження української преси Галичини свідчать роботи Сніцарчук Л. [30], Дроздовської О. [10], у яких розкрито специфіку формування і функціонування української преси в умовах Польської держави (1919 – 1939 рр.). Інші монографічні й історико-бібліографічні видання характеризують пресу Покуття [6]; Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя [25]; Станіславова (тепер Івано-Франківськ) [4]; Ужгорода [3]; Тернополя і Тернопільщини [5]. Окремі видання висвітлюють найменш досліджений етап розвитку і функціонування української еміграційної преси Польщі [2] та українські періодичні видання в Німеччині у міжвоєнний період [15].

Історіографія західноукраїнської преси збагатилася з появою таких видань, як “Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника” [33], “Періодика Західної України 20 – 30-х років ХХ ст. : матеріали до бібліографії” [26] та “Українські часописи Львова” [34]. До певної міри роль інформаційного джерела можуть відіграти і покажчики основних публікацій про діяльність ОУН [12], [16]. Видання за авторством О.Є.Лисенка, О.В.Марушенка містить бібліографію публікацій за 1998 – 2002 роки, які висвітлюють історію ОУН та УПА й згруповані за їхнім характером і жанрами – документальні видання; матеріали наукових конференцій і семінарів; статті в академічних наукових збірниках, вісниках, записках і працях вищих навчальних закладів; автореферати дисертацій; монографії, навчальні посібники, бібліографічні покажчики, журнальні статті. Крім того, покажчик містить додаток переліку матеріалів, уміщених у часописах “Український

історик”, “Визвольний шлях”, “Сучасність” від початку їхнього виходу до 1990 р.

Отже, аналіз стану дослідження проблеми історіографії української націоналістичної преси в контексті військово-організаційної діяльності ОУН (1929 – 1939 рр.) у закордонній, радянській, українській історіографії свідчить про відсутність на цей час комплексної ґрунтовної праці, побудованої на докладному вивченні джерельної бази. Низка робіт висвітлює лише окремі аспекти проблеми, не розглядаючи факторів існування нелегальної періодики чи висвітлення питань військової та бойової діяльності у легальних періодичних виданнях, публікацій щодо розбудови військово-політичної організації. Критичне осмислення документів і матеріалів, спогадів учасників подій, публікацій у націоналістичній періодиці дає можливість дослідити етапи формування національно-патріотичних поглядів членів ОУН та їхнього бойового духу, їхня участь у національно-визвольному русі, у налагодженні референтури пропаганди ОУН та прослідкувати внесок періодики у популяризацію ідеї боротьби українського народу за державну незалежність і соборність України.

Широкий історіографічний матеріал дасть можливість проаналізувати роль націоналістичної преси у консолідації української громадськості з метою продовження визвольної боротьби. Ввести до наукового обігу значний доробок праць фундаторів військово-організаційної діяльності ОУН. Матеріали про націоналістичну пресу виступають системою інформації з виникнення ОУН, вироблення її ідейно-політичної платформи, зовнішньополітичної стратегії, організаційного розвитку і військової діяльності на Західній Україні, Закарпатті, Буковині та у середовищі української еміграції, реакції відповідних міжнародних, польських і українських чинників на форми й методи військово-організаційної діяльності ОУН.

Враховуючи актуальність проблеми, необхідно повернути українському народові пам'ять про героїв національно-визвольної боротьби, вказати на значущість вивчення націоналістичної періодики у дослідженні військово-організаційної діяльності ОУН на основі джерел та наукових досліджень.

Література

1. Андрієнко В.М. Періодика української військової еміграції в Європі як джерело вивчення історії національних збройних формувань (1914 – 1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / В.М.Андрієнко. – К. : Національна академія оборони, 2006. – 20 с.
2. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі 1920 – 1939 рр. : історико-бібліографічне дослідження / О.Вішка; заг. ред. М.М.Романюка. – Львів : Вид-во Львівської обласної друкарні, 2002. – 420 с.
3. Габор В.В. Українські часописи Ужгорода (1867 – 1944) : історико-бібліографічне дослідження / В.В.Габор; наук. ред.-консультант М.М.Романюк. – Львів : ЛНБ ім. Стефаника НАН України, 2003. – 564 с.
4. Галушко М.В. Українські часописи Станіславова (тепер Івано-Франківськ). 1878 – 1944 рр. : історико-бібліографічне дослідження / М.В.Галушко; наук. консультант М.М.Романюк. – Львів : ЛНБ ім. Стефаника НАН України, 2001. – 420 с.
5. Галушко М.В. Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886 – 1944) : історико-бібліографічне дослідження / М.В.Галушко; НАН України. ЛНБ ім. В.Стефаника. Відділення “Науково-дослідний центр періодики”; відп. ред. Л.В.Сніцарчук. – Львів : ЛНБ ім. Стефаника НАН України, 2008. – 352 с.
6. Глаголюк В.П. Українська преса Покуття як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю 20 – 30-х рр. ХХ ст. : монографія / В.П.Глаголюк. – К. : ВЦ “Просвіта”, 2008. – 224 с.
7. Горевалов С.І. Військова журналістика України : історія і сучасність / С.І.Горевалов. – Львів : Військовий ін-т при Державному ун-ті “Львівська політехніка”, 1998. – 338 с.
8. Горевалов С.І. Військова журналістика України в контексті національно-визвольних змагань за утворення самостійної держави : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / С.І.Горевалов. – К. : КУ ім. Тараса Шевченка, 1999. – 34 с.
9. Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20 – 30-х років ХХ ст. / І.Добош. – Івано-Франківськ : Б.В., 1995. – 164 с.
10. Дроздовська О. Р. Українські періодичні видання повітових міст Галичини (1876 – 1939 рр.) : історико-бібліографічне дослідження / О.Р.Дроздовська; наук. ред.-консультант М.М.Романюк. – Львів : ЛНБ ім. Стефаника НАН України, 2001. – 250 с.
11. Животко А. Історія української преси / А.Животко. – Мюнхен : Український технічно-господарський інститут, 1990. – 334 с.

12. Здіорук С.І. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА: (1945 – 1998) / С.І.Здіорук, А.В.Гриневич, О.Г.Здіорук. – К. : Б.в., 1999. – 173 с.

13. Коновець О.Ф. Науково-просвітницька преса України ХІХ – перша половина ХХ ст. : Історія. Теорія. Практика : автореф. дис. ... д-ра іст. наук / О.Ф.Коновець. – К. : КУ ім. Тараса Шевченка, 1994. – 32 с.

14. Кость С. Нариси історії української військової преси / С.Кость, О.Тимчишин, К.Федірко. – Львів : Світ, 1998 – 355 с.

15. Кулеша Н. Українські періодичні видання в Німеччині 1919 – 1945 рр. : формування і функціонування / Н. Кулеша; НАН України; Львівська національна наукова бібліотека України імені В.Стефаника. Відділення “Науково-дослідний центр періодики”; наук. ред. М.М.Романюк; відп. ред. Л.В.Сніцарчук. – Львів : ЛНБ ім.В.Стефаника НАН України, 2009. – 280 с.

16. Лисенко О.Є. Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія : бібл. покажч. публ. 1998 – 2002 рр. / О.Є.Лисенко, О.В.Марущенко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2002. – 200 с.

17. Лісіна С.О. До питання про класифікацію та тематику офіційних періодичних видань ОУН / С.О.Лісіна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Друкарня Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2009. – С. 269 – 272.

18. Лісіна С.О. Періодичні видання ОУН на західноукраїнських землях : документознавче дослідження / С.О.Лісіна // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ століття”. – Одеса : Одеський національний політехнічний університет, 2009. – С. 128 – 133.

19. Лісіна С.О. Публікації з військових питань в націоналістичній періодиці Буковини та за кордоном України / С.О.Лісіна // Вісник НУ “Львівська політехніка” Держава та армія / відп. ред. Л.Є.Дещинський. – Львів : Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2010. – № 670. – С. 136 – 141.

20. Лісіна С.О. Джерела до вивчення військово-організаційної діяльності ОУН у 1929 – 1939 рр. / С.О.Лісіна // Вісник НУ “Львівська політехніка” Держава та армія / відп. ред. Л.Є.Дещинський. – Львів : Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2011. – № 693. – С. 170 – 175.

21. Мартинець В. Українська націоналістична преса / В.Мартинець // ОУН 1929 – 1954. – Париж : “На чужині”, 1955. – С. 229 – 246.

22. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914 – 1939) : Матеріали до бібліографії / М.Мартинюк. – Львів : ЛНБ ім. Стефаника НАН України, 1998. – 294 с.

23. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1 : 1920 – 1939 / П.Мірчук; за ред. С.Ленкавського. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк : Українське видавництво, 1968. – 597 с.

24. Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918 – 1939) і ЗУНР (1918 – 19) / Є.Місило. – Едмонт : Вид-во Канадського інституту українських студій Альбертського університету, 1991. – 250 с.

25. Павлюк І.З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917 – 1939, 1941 – 1944 рр. / І.З.Павлюк. – Львів : Каменяр, 2001. – 304 с.

26. Періодика Західної України 20 – 30-х років ХХ ст. : мат. до бібліографії / за ред. М.Романюка; ЛНБ ім. Стефаника НАН України. – Львів, 1998. – Т. 1. – 328 с.; Львів, 1999. – Т. 2. – 360 с.; Львів, 2000. – Т. 3; Львів, 2001. – Т. 4. – 420 с.; Львів, 2003. – Т. 5. – 388 с.

27. Преса боротьби й ідеї (західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ ст.): зб. текстів / уклад. і авт. вст. ст. та комент. С.Кость. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 1994. – 526 с.

28. Романюк М.М. Українська преса Північної Буковини (1870 – 1940) / М.М.Романюк, М.В.Галушко. – Львів : Фенікс, 1999. – 428 с.

29. Романюк М. М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870 – 1940) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук / М.М.Романюк; НАН України, інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. – К., 2000. – 36 с.

30. Сніцарчук Л.В. Українська преса Галичини (1919 – 1939 рр.) і журналістичнознавчий дискурс : монографія / Л.В.Сніцарчук; НАН України, ЛННБУ ім. В.Стефаника, Відділення “Науково-дослідний центр періодики”. – Львів : ЛНБ ім. Стефаника НАН України, 2009. – 416 с.

31. Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН міжвоєнного періоду / О.Стасюк // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. праць. – Львів : НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – С. 377 – 386.

32. Стасюк О. Й. Видавничо-пропагандистська діяльність ОУН (1941 – 1954 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / О.Й.Стасюк; НАН України; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича; Інститут народознавства. – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, 2004. – 21 с.

33. Українська журналістика в іменах : мат. до енциклопед. слов. / за ред. М.Романюка; ЛНБ ім. Стефаника НАН України – Львів, 1994. –

Вип. 1. – 234 с.; Львів, 1995. – Вип. 2. – 338 с.; Львів, 1996. – Вип. 3. – 424 с.; Львів, 1997. – Вип. 4. – 352 с.; Львів, 1998. – Вип. 5. – 412 с.; Львів, 1999. – Вип. 6. – 472 с.; Львів, 2000. – Вип. 7. – 320 с.; Львів, 2001. – Вип. 8. – 400 с.; Львів, 2002. – Вип. 9. – 420 с.; Львів, 2003. – Вип. 10. – 588 с.; Львів, 2004. – Вип. 11. – 520 с.; Львів, 2005. – Вип. 12. – 520 с.; Львів, 2006. – Вип. 13. – 520 с.; Львів, 2007. – Вип. 14. – 520 с.; Львів, 2008. – Вип. 15. – 352 с.; Львів, 2009. – Вип. 16. – 320 с.

34. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр. : історико-бібліографічне дослідження – У 3 т. – Т. 3., Кн. 2. 1929 – 1939 рр. – Львів : Світ, 2003. – 928 с.

35. Фуртес О.О. Військово-історична проблематика у працях української еміграції 1920 – 1939 рр. – автореф. дис. ... канд. іст. наук / О.О.Фуртес. – Львів : Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2009. – 20 с.

36. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939 : Geneza, struktura, program, ideologia / R. Wysocki. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2003. – 433 s.

Лисина Светлана. Проблемы историографии украинской националистической прессы в контексте военно-организационной деятельности ОУН (1929 – 1939). Проанализированы работы украинских и зарубежных исследователей, которые освещают проблемы националистической периодики по вопросам военно-организационной деятельности ОУН в 1929 – 1939 гг., изложено состояние научной разработки проблемы.

Ключевые слова: историография, националистическая периодика, военно-организационная деятельность, ОУН, документная база.

Lisina Svitlana. Historiography problems of the Ukrainian nationalist press in the context of military and organizational activity of the Organization of Ukrainian Nationalists (1929 – 1939). In the article we have analyzed the works of Ukrainian and foreign researchers, which cover the nationalist press issues on military and organizational activity of the Organization of Ukrainian Nationalists in 1929 – 1939 and found out the scientific development of the problem.

Key words: historiography, nationalist press, military and organizational activity, the Organization of Ukrainian Nationalists, documents base.

